प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा
व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
निर्मला विष्ट
परीक्षा रोल नं २०४००९०/२०६९
त्रि.वि.द.नं.: ९-२-२०४-१८९-२००६

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुरुङ्गा, झापा
वि.सं. २०७३ (सन् २०१७)

प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली
निर्मला विष्ट
वि.सं. २०७३ (सन् २०१७)

प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा
व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
निर्मला विष्ट
परीक्षा रोल नं २०४००९०/२०६९
त्रि.वि.द.नं.: ९-२-२०४-१८९-२००६

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुरुङ्गा, झापा
वि.सं. २०७३ (सन् २०१७)

त्रि.वि.बाट सम्बन्धन प्राप्त
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
कनकाई नगरपालिका, सुरुङ्गा (झापा)
स्था : २०४७
☎ ०२३-५५०१५३
Fax : ०२३-५५०८५३
Email : kanakai.campus47@gmail.com

च.नं.
प.सं.

मिति :..........................

सिफारिश पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) द्वितीय वर्षका शोधार्थी निर्मला विष्टले मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा **प्राथमिक तहमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली** शीर्षकमा तयार पारेको शोधपत्र प्रति म सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रलाई अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिश गर्दछु ।

मिति : २३ डिसेम्बर २०१६

(ठाकुर प्रसाद रसाइली)
शोध निर्देशक

त्रि.वि.बाट सम्बन्धन प्राप्त
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
कनकाई नगरपालिका, सुरुङ्गा (झापा)
स्था : २०४७
☎ ०२३-५५०१५३
Fax : ०२३-५५०८५३
Email : kanakai.campus47@gmail.com

च.नं.
प.सं.

मिति :............................

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) द्वितीय वर्षका शोधार्थी निर्मला विष्टले **प्राथमिक तहमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली** शीर्षकमा तयार पारेको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. उप-प्रा. आशा शर्मा सिवाकोटी ....
विभागीय प्रमुख

२. ठाकुर प्रसाद रसाइली ....
शोध निर्देशक

३. उप-प्रा. गणेश प्रसाद खनाल ....
बाह्य परीक्षक

मिति : ११ जनवरी २०१७

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निम्ति यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र **प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली** शीर्षकमा तयार गरेकी छु । अनुसन्धानका क्रममा सम्बन्धित निकाय र सरोकारवाला व्यक्तिहरूबाट सत्य सूचना र तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरी व्याख्या विश्लेषणबाट समस्याको पहिचान गरेर, समाधानका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरेकी छु ।

आफ्नो व्यक्तिगत कार्य व्यस्तताका बाबजुद पनि अमूल्य समय खर्च गरी शोधप्रस्तावको तयारीदेखि शोधकार्यको अन्त्यसम्म निरन्तर रूपमा कुशल निर्देशन र सहयोग गर्नुहुने शोधनिर्देशक सहप्रा. ठाकुरप्रसाद रसाइलीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै समय समयमा शोधकार्यमा सल्लाह सुझाव दिनुहुने यस विभागका प्रमुख लगायत प्राध्यापक सदस्यज्यूहरूमा समेत आभार व्यक्त गर्दछु । शोध कार्य लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्न, आ-आफ्नो अनुभव र प्रतिक्रिया सहित प्रश्नावली भर्न सहयोग गर्नुहुने नमुना विद्यालयका वि.व्य.स. अध्यक्षहरू, प्र.अ.हरू, शिक्षक मित्रहरू, अभिभावकहरू, विद्यार्थीवर्ग, सम्पूर्ण विद्यालय परिवारहरू, जि.शि. का ताप्लेजुङ र खेबाङ गाविस परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोधकार्यका, निम्ति तथ्याङ्क उपलब्ध गराई आवश्यक सहयोग गर्नुहुने खेबाङ स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति श्री काजीमान कुँवर र वि.नि. श्री दुर्गा सिग्देललाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधकार्यका लागि सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्दै समय उपलब्ध गराइदिनु हुने मेरा श्रीमान् प्रेम भट्टराई साथै जनता उच्च माध्यमिक विद्यालय ताप्लेजुङका प्र.अ. श्री शरदराज निरौलाप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा कम्प्युटर टाइप, सेटिङ तथा बेन्डिङ गरी शोधपत्रलाई पुस्तकाकार रूपमा तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने सौजन्य डेस्कटप बिर्तामोड-१ अतिथि लाइन बुद्ध चौककी मैया बराललाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

२०७३। ।

निर्मला विष्ट

शोधसार

प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली *शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत गरेकी छु । यो शोधको उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको पहिचान गर्नु, पूर्वाधारहरू पत्ता लगाउनु, निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु खोजी गर्ने, प्राथमिक निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखा परेका समस्याहरू पत्ता लगाई समाधान खोज्नु रहेको छ ।*

प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य प्राप्तिका निमित्त गरिने अध्ययनमा गुणात्मक अनुसन्धान विधि अपनाइएको छ। तथ्याङ्कहरूलाई व्याख्यात्मक र वर्णनात्मक किसिमले प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनका निम्ति तथ्याङ्कहरू अनुसन्धानकर्ता आफैँ सम्बन्धित क्षेत्रमा गई प्रत्यक्ष अवलोकन, अन्तर्वार्ता, अभिलेख अध्ययन आदि माध्यमबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

यो अध्ययन ताप्लेजुङ जिल्लाको खेबाङ स्रोतकेन्द्रअन्तर्गतका सामुदायिक विद्यालयको प्राथमिक तह (कक्षा १-३) मा सीमित रहेको छ । गुणात्मक अनुसन्धान विधिमा आधारित यस अध्ययनमा खेबाङ स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका २८ वटा सामुदायिक विद्यालयको प्राथमिक तहको शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू विद्यालय निरीक्षक/स्रोतव्यक्तिहरू अध्ययनका जनसङ्ख्याको रूपमा रहेका छन् । तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि प्राथमिक र सहायक दुवै खाले स्रोतहरूको उपयोग गरिएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कलाई विभिन्न तालिका, स्तम्भचित्र, वृत्तचित्र, लेखाचित्र आदिको माध्यमबाट प्रस्तुत गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । शिक्षकको कक्षा अवलोकन गरी पृष्ठपोषण दिने व्यवस्था कानुनी रूपमा मात्र रहेको तर व्यवहारमा भई नसकेकाले व्यवहारमा उतार्न शिक्षकलाई प्रोत्साहित गर्ने विशेष कार्यक्रम ल्याउन सके राम्रो हुने देखिन्छ। शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गर्दा कक्षाकोठाको क्रियाकलाप र अनुसन्धानात्मक कार्यलाई आधार मान्ने व्यवस्था गर्न सकेमा शिक्षकलाई उत्प्रेरणा जगाउन सकिन्छ। अभिभावकलाई कार्यक्रम र आफ्ना नानीहरूको पढाईप्रति जिम्मेवार बनाउन राष्ट्रिय सञ्चार माध्यम मार्फत् विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रमहरू ल्याउनु पनि उपयुक्त देखिन्छ । अतः शिक्षकलाई निरन्तर मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम दिई दक्षता बढाउनु र सोअनुरूप मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउन प्रोत्साहित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यसको

अलावा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन कक्षाकोठामा विद्यार्थी चाप घटाउनुपर्ने देखिन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा कक्षा १, २ र ३ मा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ मा उल्लेखित मापदण्ड भन्दा बढी विद्यार्थी चाप रहेको पाइयो । ताप्लेजुङ जिल्लाको शिक्षक सङ्ख्याको ९७ प्रतिशत स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकहरू तालिम प्राप्त रहेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा स्वीकृत, दरबन्दी, राहत र निजी स्रोत सबै खाले गरी कूल शिक्षक सङ्ख्याको ९७ प्रतिशत शिक्षक तालिम प्राप्त र ३ प्रतिशत तालिम अप्राप्त रहेको पाइयो । ताप्लेजुङ जिल्लामा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:२७, खेबाङ स्रोतकेन्द्रमा १:३७ र नमुना विद्यालयमा १:३० रहेको देखिन्छ । नमुना विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ मा उल्लेखित मापदण्ड अनुसार भए तापनि कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको पाइयो ।

विषयसूची

पृष्ठ

परिच्छेद एक

परिचय १-

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ७

१.३ अध्ययनको औचित्य ८

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ८

१.५ अनुसन्धान प्रश्न ९

१.६ अध्ययनको परिसीमा ९

१.७ शब्दावली र परिभाषा १०

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ११

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १५

२.३ शैक्षिक उपादेयता १९

परिच्छेद तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा २०

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट २०

३.३ अनुसन्धानका साधन २१

३.४ तथ्याङ्कका स्रोतहरू २१

३.४.१ प्राथमिक स्रोत २२

३.४.२ सहायक स्रोत २२

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया २२

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया २२

परिच्छेदः चार

नतिजाको छलफल

४.१ निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको अवस्था २३

४.१.१ अध्ययन क्षेत्रको विद्यार्थीहरूको विवरण २३

४.१.२ कक्षा १-३ को विद्यालयगत विद्यार्थी विवरण २३

४.१.३ नमूना विद्यालयहरूको विगत ३ वर्षको कक्षा १-३ को विद्यार्थी भर्नाको अवस्था २४

४.१.४ विगत ३ वर्षको उही कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी विवरण (कक्षा १-३) २५

४.१.५ कार्यसञ्चयिकाको प्रयोग २७

४.१.६ असाधारण प्रतिभा भएका विद्यार्थीहरूको कक्षोन्नति २९

४.१.७ मूल्याङ्कनका साधनहरू ३०

४.२ निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनका पूर्वाधारहरू ३५

४.२.१ कक्षाकोठामा विद्यार्थी सङ्ख्या ३५

४.२.२ शिक्षक सङ्ख्या र तालिम विवरण ३७

४.२.३ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ४०

४.२.४ सामग्रीको उपलब्धता र प्रयोग ४१

४.२.५ सिकाइ उपलब्धी सूचक प्रदर्शन र प्रयोग ४२

४.२.६ कक्षाकोठामा पुस्तकालयको अवस्था र प्रयोग ४३

४.२.७ बसाइको व्यवस्था ४३

४.२.८ विद्यालय र समुदायको सम्बन्ध ४४

४.३ निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा देखिएका चुनौतिहरू ४६

४.३.१ कमजोर सूचना प्रणाली ४६

४.३.२ शिक्षकको धारणा ४८

४.३.३ कमजोर अनुगमन तथा निरीक्षण प्रणाली ५०

४.३.४ प्रतिवद्धता र इच्छाशक्तिमा कमी ५२

४.३.५ स्रोत र साधनको अभाव ५२

४.३.६ विद्यालय-समुदाय सहयोग ५३

४.३.७ शिक्षकहरूमा अभिलेख राख्ने ज्ञान र सीपको अभाव ५४
४.३.८ सहयोग कार्यक्रमहरूको अभाव ५५
४.३.९ कक्षामा विद्यार्थी चाप ५६
४.३.१० समन्वयनको अभाव ५७

परिच्छेदः पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१ प्राप्ति ५९
५.२ निष्कर्ष ६२
५.३ सुझावहरू ६४
सन्दर्भग्रन्थसूची ६६
अनुसूचीहरू

चित्र सूची

स्तम्भ चित्र: १	कक्षाकार्य, गृहकार्य परीक्षण सम्बन्धी विवरण	३२
स्तम्भ चित्र: २	नमूना विद्यालयमा कक्षागत विद्यार्थी सङ्ख्या विवरण (२०७१)	३७
स्तम्भ चित्र: ३	शिक्षक तालिम विवरण	३८
स्तम्भ चित्र: ४	कार्यसञ्चायिका फारामप्रति शिक्षकको धारणा	५०
वृत्तचित्र: १	कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन विवरण	२७
वृत्तचित्र: २	आन्तरिक मूल्याङ्कनका साधनहरूको विवरण	३१
वृत्तचित्र: ३	सामग्रीको उपलब्धता सम्बन्धी विवरण	४२
वृत्तचित्र: ४	प्रगति विवरण लिन जाने अभिभावकको विवरण	४७